

А.Г.Міхалевіч (Мінск)

СТЫЛІСТЫЧНАЯ МАТЫВАВАНАСЦЬ УЖЫВАННЯ ПАЎТОРАЎ У ПАЭМЕ АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА “СЦЯГ БРЫГАДЫ”

Магілёўская зямля спрадвеку славіцца шматлікімі славытымі імёнамі, сярод якіх – В.Дунін-Марцінкевіч, А.Лявіцкі, А.Абуховіч, М.Гарэцкі, І.Чыгрынаў, В.Карамазаў, М.Аўрамчык, Д.Бугаёў і інш. Аднак па-ранейшаму адно з першых месцаў займае імя народнага паэта Беларусі Аркадзя Аляксандравіча Куляшова, чья “...індывідуальная паэтыка, самабытныя вобразныя сродкі арганічна ўвайшлі ў скарбонку айчыннай паэзіі” [1, с.280].

Вялікім здабыткам не толькі беларускай, але і сусветнай літаратуры стала творчасць Аркадзя Куляшова перыяду Вялікай Айчыннай вайны. У “Баладзе аб чатырох заложніках”, вершах “Ліст з палону”, “Над брацкай магілай” і інш. аўтар узнаўляе асобныя эпізоды суролага ваеннага жыцця, поўнага небяспекі не толькі на фронце. Асабліва знакамітым творам згаданага перыяду стала ліра-эпічная паэма “Сцяг брыгады” (1942г.), якая адлюстравала падзеі ад першых дзён вайны, калі галоўны герой Алесь Рыбка развітваецца з рэчамі сваёй мінскай кватэры і ідзе абараняць Радзіму, да лістапада 1941 года, калі Рыбка і камісар Зарудны выйшлі з акружэння і вынеслі сцяг брыгады.

У паэме А.Куляшоў змог дасягнуць, сярод іншага, злітнасці вялікай ідэі з дасканаласцю мастацкай формы, выкарыстаўшы шматлікія асаблівасці беларускага фальклору і гутарковай мовы. Сярод іх сваёй частотнасцю вылучаецца прыём паўтору, які заключаецца ў перыядычным паўтарэнні ў межах адной структуры словаформы (асабліва пашыраны варыянт), словазлучэння ці прэдыкатыўнай часткі з аднолькавым лексічным нападуненнем. Такі прыём абумоўліваецца аўтарскай задумай, творчымі задачамі і з’яўляецца адным з найбольш дзейных сродкаў дасягнення неабходнага стылістычнага эфекту. Напрыклад, успамінаючы сваю сям’ю, Алесь Рыбка піша: “*Ні гасцінца я для дзяцей Не прынёс, як прыносіў даўней. Я ад кожнага вока прынёс Родным дзецям на жмені слёз...*” [2, с.74]. У дадзеным кантэксце за кошт паўтору словаформ **прынёс, прыносіў, прынёс** паэт падкрэслівае, як герой чакае гэтай сустрэчы і якая горкая, нялёгкая будзе яна.

З пункту гледжання сінтаксічнай характарыстыкі ў паэме А.Куляшова пераважаюць паўторы словаформ – галоўных членаў сказа. З іх найбольшай частотнасцю вызначаюцца паўторы дзейніка, выражанага асабовым займеннікам **я**, што ўказвае на суб’ект. Напрыклад: **Я пайду з табой многа**

дарог, Мой гадзіннік, мой браце, І я ўбачу часы перамог На тваім цыферблаце! [2, с.20]. Дадзеная акалічнасць не з’яўляецца выпадковай: паэма напісана ў форме дзённіка, які вядзе Алесь Рыбка – адначасова і герой, і аўтар. Па гэтай жа прычыне ўжываюцца і паўторы дзейніка **мы**, які ўказвае на групу асоб, сярод якіх ёсць і суб’ект **я**: **Мы багата прайшлі зямлі, Гоняў, пушч багата, Мы да вёскі ўначы прыйшлі, Мы пастукалі ў хату. Мы стаім пад акном. Да шкла чалавек прыпадае... Гэта ён!** [2, с.65].

Варта адзначыць і той факт, што падобныя паўторы (дарэчы, ужывальныя ў пачатку фразы) сустракаюцца і ў дыялагічнай мове іншых герояў твора. Дастаткова прыгадаць для прыкладу начную размову Алеся Рыбкі з “вясёлай кабетай” Лізаветай: - *Гэта... Ты не спиш? Гэта я, Лізавета. Я і ў хаце была – не спіцца, Я і ў клець зайшла – не ляжыцца, І сюды я прыйшла – удавіца, Дазволь прымасціцца...* [2, с.50].

У якасці паўтораў-дзейнікаў нярэдка выступаюць у паэме і іншыя асабовыя займеннікі, асабліва тыя, што адлюстроўваюць традыцыйны зварот да прыроды. Так, форму замовы мае размова героя з ручаём: *Камісара нясём мы, і ты Так зрабі, каб ён выжыў, Каб гусцейшымі сталі кусты, Каб раслі яны вышай. Мы нясём яго на шынялі. Ты спрыяй нам, дзе можна, Ты варожыя патрулі Абмінаі, абыходзь асцярожна. Сцяг брыгады нясу я, ручай, Што памёрла сягоння, - Ты вядзі нас у пушчу, хавай Ад бяды, ад пагоні....*[2, с.26-27]. Неабходнага стылістычнага эфекту А.Куляшоў дасягае тут (дарэчы, і на іншых старонках твора) за кошт паўтору не толькі асабовага займенніка **ты**, які ўказвае на суразмоўцу, але і іншых лексем: займенніка **мы**, прыназоўніка **ад**, падпарадкавальнага злучніка **каб**.

У аўтарскай мове сустракаюцца паўторы дзейнікаў, выражаных агульнымі назоўнікамі. Напрыклад: *Шмат людзей на дарозе. Глядзяць местачкоўцы ў трывозе. Хата. Хата. Яшчэ адна хата. Ганак ваенкамата* [2, с.18].

Пачуццё трывогі, перажывання за будучыню тут узмацняецца не толькі за кошт паўтору, прычым не двухкратнага, дзейніка **хата**, але і афармлення яго ў выглядзе аднаасастаўных намінаўных (назыўных) сказаў. Маюць месца паўторы такога тыпу і ў мове персанажаў, калі трэба акцэнтаваць увагу чытача на нейкім важным для герояў аб’екце. Напрыклад, гэта сцяг: *Пабудзіў я Смірнова: - Сцяг! – кажу я яму: - Сцяг! – адно толькі слова* [2, с.60]; - *Сцяг, - кажу я, - у ватоўцы маёй. – Сцяг? – збялеў ён* [Ворчык. – А.М.], *З твару змяніўся, - Сцяг брыгады зашыты ў ёй... Я... зусім забыўся...*[2, с.68].

У паэме “Сцяг брыгады” нярэдка і паўторы другога галоўнага члена сказа – выказніка, якія звычайна афармляюцца як двухкампанентныя

кантактныя паўторы і выконваюць пераважна дзве функцыі. Адна з іх – раздзяляльна-вылучальная – заключаецца ў тым, што паўтор сінтаксічнай пазіцыі выказніка садзейнічае больш цэласнаму ўспрыняццю чытачом кампанентаў тэксту: *Я іду каля жыта. **Пакасілі** яго кулямёты, Усё **пакасілі**, А тупыя фашысцкія боты Яго малацілі...* [2, с.38].

Другая функцыя паўтораў выказніка – выдзяляльна-акцэнтная, або функцыя падкрэслівання, выдзялення семантычна важнага для паведамлення моўнага элемента. У гэтай функцыі звычайна выступаюць структуры без удакладняльных кампанентаў пры паўторным выказніку, які стаіць у пачатку фразы. У аўтарскай мове за кошт паўтору паэт падкаэслівае пераважна працягласць і інтэнсіўнасць дзеяння (стану): ***Скача** Ворчык Мікіта! Ён скідае ватоўку, зірні, **Скача**, як на вяселлі, **Скача** так, як у лепшыя дні па ўсіх вёсках умелі. **Скача**, можа, за сотню ног, Плешча гулка ў далоні...* [2, с.44]. За кошт такога ж паўтору аўтар перадае і веру ў перамогу, у шчаслівую будучыню дзяцей: ***Будзе** час дзіцячых уцех, **Будзе** смех – я прывёз ім смех, **Будуць** слёзы, - Іх я прывёз, - Каску поўную раадсных слёз ...* [2, с.75].

У мове дзеючых асоб паўторы выказніка нярэдка выступаюць сродкам перадачы суб'ектыўна-мадальнага значэння выказвання, напрыклад просьбы: *І бярозавіку гаспадыня Падала нам увішна: - **Піце**, родныя, **піце**, Таварыша ў хату нясіце...* [2, с.31]. Для мовы персанажаў характэрны паўтор выказніка ў канструкцыі-адказе, якая належыць адной і той жа асобе: *І сціскае ён кулакі, І малоціць у грудзі: - Салаўкі, - ён крычыць, - Салаўкі Мяне вывелі ў людзі! Ферму я **падпаліў**? **Падпаліў**. Прызнаюся вам, людзі. Пеўні тыя, што з дымам пусціў, Мяне вывелі ў людзі!...* [2, с.46]. Аналагічныя структурам гутарковай мовы пералічаныя канструкцыі ўключаны А.Куляшовым ў мову фашысцкага прыслугача Мядзведскага, які пры пэўных умовах пераконвае ў сваёй праваце суб'яднакаў і, каб падкрэсліць безапеляцыйнасць сказанага, выкарыстоўвае прыём паўтору як своеасаблівую канстатацыю факта. Аўтар асуджае нягодніка, яго адкрытую здраду, прычым адлюстраванне негатыўных адносін узмацняецца і за кошт іншых ужытых тут паўтораў ***Салаўкі, мяне вывелі ў людзі***.

З пункту гледжання структурнай характарыстыкі паўтораў у паэме выступаюць пераважна асобныя лексемны. Аднак тут назіраецца выкарыстанне паэтам паўторнай лексемы ў іншай граматычнай форме. Гэта можа быць у межах адной часціны мовы:

а) назоўніка са значэннем асобы: ***Кулямётчык** забіты ляжыць За сваім **кулямётам** ...* [2, с.24]; ***Бацька** ўстаў, прачнулася маці, За парог нас **бацькі** правялі ...* [2, с.70];

б) дзеяслова, прычым граматычныя формы тут адрозніваюцца пераважна катэгорыямі зваротнасці-незваротнасці і трывання: *А чые гэтыя рэчы, чые, Гаспадыня Праскоўя? Хто насіў? Не спытаўся ў яе, Не спытаў пра сыноў я...* [2, с.35]; *Дні міналі, мінулі. Адкукавалі зязюлі ...* [2, с.36].

Сустрэкаюцца ў паэме і выпадкі ўжывання ў межах адной страфы аднакараэнных слоў, якія таксама выконваюць выдзяляльна-акцэнтную функцыю: *А гадзіннік? Шчаслівы яго Кіне так, без увагі, Бо заўсёды ад шчасця свайго Ён п'яны, як ад брагі...* [2, с.19].

Аркадзь Куляшоў выкарыстоўвае прыём паўтору і для захавання рытмамелодыкі паэтычнага твора. Гэтую функцыю выконваюць у тэксце пераважна службовыя часткі мовы – прыназоўнікі і падпарадкавальныя злучнікі, якія маюць мэтавае значэнне. Напрыклад: *Асядзала брыгада шашу І засела ў мястэчку... Хоць хацеў бы я, не апішу Бой за ўзгорак, за рэчку ...* [2, с.36]; *Родны Мінск я пакінуў, Пажарам і бомбамі гнаны. Хто сказаў, што мой горад загінуў, што ён зруйнаваны? ...* [2, с.15].

Адметнасцю паэмы “Сцяг брыгады” з’яўляецца некантактны паўтор простага сказа (прэдыкатыўнай часткі). Так, за кошт паўтору ўстойлівай казачнай формулы *Жыў ляснік са свайой леснічыхай Каля завадзі ціхай ...* [2, с.30-31] падкрэсліваюцца цішыня і гармонія ў прыродзе, што яшчэ больш узмацняе адчуванне трагічнасці абставін і часу.

У пачатку раздзела 2 паэмы ў межах дзевяці чатырохрадкоўяў восем разоў паўтараецца прэдыкатыўная частка – двухсастаўны неразвіты сказ *Я не веру*, за кошт чаго аўтар – грамадзянін, воін, чалавек, бацька – выступае ўвасабленнем патрыятызму, вернасці, смеласці і непахіснасці ў барацьбе, веры ў перамогу над ворагам.

Такім чынам, для мастацкага вырашэння задумы ў паэме Аркадзя Куляшова “Сцяг брыгады” шырока выкарыстоўваюцца паўторы як асобных лексем, так і простых сказаў (прэдыкатыўных частак). Такія паўторы служаць для перадачы шматлікіх семантычных і суб’ектыўна-мадальных значэнняў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Беларуская мова: Энцыкл. / Беларус. Энцыкл.; Пад рэд. А.Я.Міхневіча; Рэдкал.: Б.І.Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1994. – 655 с.: іл.
2. Куляшоў, А. Сцяг брыгады. На беларускай, рускай і ўкраінскай мовах / А.Куляшоў. – Мінск: Беларусь, 1970. – 240 с. з іл.